

ÇAĞDAŞ ARAP HİKAYECİLİĞİ VE ÖNCÜLERİ

Prof.Dr. Ahmet SAVRAN *

Hikâye kelimesinin sadece lügat bakımından değil Arap edebiyatının gelişmesi açısından da önemli ve çeşitli bir tarihi vardır. Bu itibarla hikayecilik Arap edebiyatında yeni bir nevi değildir. Çünkü cahiliye döneminden itibaren Arapların savaş, örf-adet ve ictimai yaşamları etrafında söylenmiş pek çok hikayelerin bulunması, ayrıca Kur'an'da peygamberler ve bazı kavimler hakkında muhtelif kussaların zikredilmesi Araplarda hikayenin ne kadar eski olduğunu açıkça göstermektedir. Abbasiler devrinde ise **Binbir gece, Kelile ve Dimne** gibi yabancı menşeli hikaye'ler tercüme edilmiş, fakat gerek Abbasilerde gerekse diğer müslüman halk arasındaki hikâyelerin çoğu halk dili (avamca) ile söylendiği için büyük çoğunluğu **Makamat** dışında kalan fasih Arap edebiyatına geçmemiştir. Bilindiği gibi makamat ansızın girdiği toplulukta çeşitli söz oyunları ile dinleyicileri kandıran dilenci bir edibin kandırmacalarını, tehlikeli oyunlarını secili belâğatli sözlerle tasvir eden kısa hikâye veya hikâyelerdir. Bu nevin yaratıcısı Bedi'u'z-zaman (ölm. 1007 m) olmakla beraber ondan sonra el-Harîrî (Ölm. 1122 m) gibi daha pek çok makamatçılar da yetişmiştir. Bunlar gerçek bir hikâye yapımından ziyade bedii ve seciilli üslupların hâkim olduğu öğretici amaçla süslü yazılara yer veriyorlardı. Bu bakımdan Fasih Arapça ile uzun halk hikâyesi arasındaki yol kesilmiş, bu sebeple uzun hikâyeler halk dili ile anlatılıp muhafaza edilmiştir. Böylece bizde olduğu gibi, pek çok hikâyenin nesilden nesile, dilden dile aktarılması, hatta hikâyeciliğin gelişmesinde halk halk hikayelerinin çokluğu bu durumu açıkça ifade ettiği gibi **Antara, el-Hilâliyye, ez-Zahir Baybars, Zâtu'l-himme, seyf b.ziyezen ve Feyrûz şâh** hikayeleri edebi dille kaleme alınmadan önce uzun zaman halkın hafızasında ve dilinde muhafaza edilmiştir. Bu cümleden olarak **Binbir gece**'nin halk dili ile yazılıp millileştirildiğini, hatta ona **Ali ez-Zeybek ve Ahmed ed-Denef** gibi yeni hikâyelerin ilave edildiğini söyleyebiliriz.

Fasih ve edebi bir hikâye olmamakla beraber orta çağda halk hikâyeleri mevcut idi, ancak Avrupaî anlayıştaki hikâyecilik ise Çağdaş Arap edebiyatında yeni bir sanat olup aşağıda da değineceğimiz gibi 19. yy. ortalarında görülmeye başlamıştır. Avrupa

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Öğretim Üyesi

ile temasa geçildikten sonra Batı edebiyatının tesiri kaçınılmaz olmuştur; çünkü edipler Batıya yönelmiş ve ilgi duydukları edebî eserleri tercüme etmeye gayret etmişlerdir. Hiç şüphesiz çağdaş hikâyeciliğin gelişmesinde Batı hikâye ve romanlarından Arapçaya tercüme edilenlerin büyük paylarının olduğu, modern şeklini alıncaya kadar ise çeşitli merhalelerden geçtiği müşâhede edilmektedir. Bu gelişmeyi çağdaş Arap hikâyecilerinden Enveru'l-Cundi ve Muhammed Abdulmun im el-Hafâcî gibi yazarlar üç safhada ele alıp incelemişlerdir, Bunlar

1) Makamat safhası

Arap edebî nesrinde bir çeşit olan **makâme** eski Arap dilinde kabile toplantısı anlamında kullanılırdı, ancak bu kelime Emevi ve ilk Abbasiler devrinde halifelerin, dindar kimselerin ağzından dinî, ahlâkî hikâyeler dinlemek için yaptıkları toplantıları göstermek üzere kullanılmıştır. Bu bakımdan Bedi'u'z-zaman el-Hemedâni ile el-Hariri'nin temayüz ettiği makamat Arap edebiyatında seciye dayanan eski bir sanat olup râvî (anlatan) ve batl (olay kahramanı)'dan müteşekkil iki ana unsuru bulunmaktadır. Zamanla dinî ve din dışı muhtelif mevzularda yazılan makâme, anlaşılması oldukça güç, yüksek edebî sanata hâiz, süslü yazı türündendir. 19.yy. yazarlarından bir çoğu sosyal edebî sanata haiz, süslü yazı türündendir. 19.yy. yazarlarından bir çoğu sosyal hayatın çeşitli yönlerini tasvir etmede bu tarzı kullanmışlardır. Bunların başında Beyrut'lu Nâsif el-Yazıcı (ölm. 1871), Nikola et-Türk (ölm. 1828), Iraklı Şihâbeddin el-Alûsî (ölm. 1854) ve Mısırlı Abdullah Paşa el-Fikri (ölm. 1850) gibi müellifler gelmektedir. Eskiden büyük önemi olan **makâme** gerek üslubunun ağırlığı, taraftarlarının azlığı, gerekse yeni edebî akımın üstünlüğü sebebiyle etkisini kaybetmiştir. Bu itibarla Muhammed el-Muveylîhi (ölm. 1930)'nin **Had*îsu İs*âb. Hiş*âm**'ında ve Hafız İbrahim (ölm. 1932)'in **Leyâlî Satıh**'ında görüldüğü gibi her iki müellif makâme tarzını mevzuyu çeşitlendirme ve hâdiseleri genişletmek suretiyle iktibas ederek hikâye ve makâme arasında bir yol takip etmişlerdir. Onların bu çalışmaları ise gerek üslup gerekse şahısların gelişmesi açısından yeni Arap hikâye ve romancılığına bir giriş teşkil etmiştir.

2) Tercüme ve Araplaştırma safhası :

Arap ülkelerinin, özellikle Lübnan ve Mısır'ın, kapılarının Batıya açılmasından sonra edebiyatçılar da Batı, bilhassa Fransız edebiyatındaki konu, tema ve yöntemi kendilerine örnek almışlardır. Lübnan'da bu alanda ilk adımı atanların başında Avrupa ile

daha önce temas kurmuş olan Fethullah Marraş (ölm. 1873), Selim Butrus el-Bustanî (ölm. 1883) ve Corci Zeydan (ölm. 1914); Mısır'da Rifâ a et-Tahtâvî (ölm. 1873) gelmektedir. Ancak Avrupâî tarzdaki hikâyeye sanatı ise Mısırlılar tarafından yaygınlaştırılmıştır. İlk hikâyeler gurubunun yerli ve tercüme karışımı şeklinde ortaya çıktığı görülür. Bu safhada Batı hikâyelerinin Arapçalaştırılması veya Arapçaya uyarlanması, Arapça isimlerin kullanılması veya aslından esaslı bir değişiklik yapılmaksızın doğrudan doğruya Arapçaya tercümesi ile büyük gayretlerin sarfedildiği görülür. Bu alandaki hareketin öncüsü yukarıda da zikrettiğimiz gibi Rifa a et-Tahtâvî idi. Kültürlü bir imam olması hasebiyle ihtisas için Paris'e giden öğrencilerin başında 1826 yılında Fransa'ya gönderilmiş ve (1831'e) kadar Paris'te kalmıştır. Bu süre içinde kolay ve akıcı bir tercüme yapabilecek derecede yeterli bir Fransızca öğrenmiş ve ikâmeti esnasında yaklaşık 12 tam bir kısım da parça eserler tercüme etmiştir. Bu arada Tahtâvî başta Racine, Voltaire, Rousseou ve Montesquien'in eserleri olmak üzere Fransız edebiyatından bol miktarda okumuş, ayrıca Yunan felsefesinden matematiğe kadar diğer sanat ve bilim dallarını da tahsil etmiştir. 1848'de Mehmet Ali Paşa'nın ölümünden sonra bazı siyasi meselelerden ötürü Sudan'ın başkenti Hartum'a, okul açma bahanesiyle sürüldüğünde Fenelon'un **Telemaque** sini **Mevâki ul-eflâk fî vakâi Telimâk** adı altında tercüme etmiştir. Böylece Arapçada, tercüme de olsa, Batı usulü hikâyeye ve romanın öncüsü olmuştur. Fakat Tahtavi bu hikâyeyi aslına sadık kalmaksızın sadece ruh ve anlamını koruyarak makâmât'ta bilinen bedii ve seciili üslupla tercüme etmiş, hatta tercüme esnasında özel isimleri bile değiştirip Arapça hikmetli sözleri ve darb-ı meseller de ilave etmiştir. Tahtavi bu çalışması ile sadece bir mütercim değil aynı zamanda Batı hikâyesini Arapçaya ilk uyarlayan bir yazardır. Eserlerinde, Batıdan aldığı ilhamla Arapçılık ruhunu canlandırmaya çalışan ve ilk edebî, ilmi kalkınma hareketinin önderliğini yapan aydın bir Arabın çehresi görülebileceği gibi yazılarına yansıyan ruh yapısında soy bakımından Arap olmaktan ziyade bir Mısır milleyetçisi olduğunu da görmek mümkündür. Kendisinden sonra Batı eserlerinden yapılan uyarlamalar uzun zaman devam etmiştir.

Bunun neticesi olarak pek çok edip ve yazarlar bedii ve secii bağlarından kurtulup Tahtavi ve çağdaşlarında bulamadığımız tabir ve ifade özelliğine sahip olmuşlardır. Halkın, okuyucunun zevkine uygun bir şekilde yapılan bu uyarlamalardan bazılarının (Muhammed Osman Celal gibi yazarlar tarafından) halk dili (avamca) yapılması bile tercih edilmiştir. 20.yy.'ın başlarında Yeni Arap Edebiyatında önemli bir yeri olan Hafız İbrahim Victor Hugo'nun **Sefiller**'ini, esas ruhunu muhafaza ederek ince ve akıcı

bir üslupla Arapça'ya uyarladığı gibi Mustafa Lutfi el-Menfalûti de, Fransızca'yı iyi bilmediği söylenmekle beraber Paulet **Virginie**'yi serbest bir şekilde tercüme ederek **el-Fadîle**'yi meydana getirmiştir.

Böylece 19.yy.'in sonlarına doğru Batı hikâyelerinin Arapçalaştırılması, Arapça isimlerin kullanılması veya aslından esaslı bir değişiklik yapılmaksızın doğrudan doğruya Arapçaya tercümesi ile bu alanda büyük gayretler sarfedilmiştir. Bu merhalede Arap hikâyelerinin Makamât'ın sahip olduğu süs ve seciiden büyük ölçüde kurtulduğu, hikâye sanatı bakımından da güzelleştiği görülür. Bunlardan bazıları, Necîbu'l-Haddâd'ın **Gusnu'l-bân'ı**, Mustafa el-Menfalûti'nin el-Fadîle'si, Hafız İbrahim'in **el-Busası** gibi ilave ve değiştirmelerle aslından uzaklaştırılmış iktibaslar, bazıları da Dr.Ahmed Zeki'nin **Margrate**'i, İbrahim Abdulkâdir el-Mâzini'nin **İbnu't-tâbi a'sı** ve Ahmed Hasan ez-Zeyyat'ın **Alâm Fretru'r-Rufâ'il ve akâsis mine'l-edebi'l-Ferensiyi** gibi tercüme ve uyarlamalardır. Bu menkul hikâyecilik Arap âleminde gelişmekte olan yeni hikâye sanatının esasını teşkil ettiği gibi pek çok yazarlara ilham kaynağı ve gençlere de rehber olmuştur. Ancak Mısır ve diğer Arap ülkelerindeki okulların bazılarında ise makâme üslubu hakimiyetini sürdürmekteydi. Bu bakımdan Avrupâi tarzda roman ve hikâye sanatı, bu devrede istenilen seviyeye ulaşma imkanı bulamamakla beraber bazı yazarların çabaları sonucu, yavaş da olsa, gelişmeye başlamıştır.

3) Yeni Arap hikâyeciliğinin te'lif safhası

Hiç şüphesiz geçmişteki çalışmalar Arapça Orijinal hikâyeciliğin doğmasına sebep olmuştur. Bunlar arasında tarihi, ictimâî ve aşka dair hikâyeler önemli bir yer tutmaktadır. Konularının müstakilliği ve gerçek Arap karakterinin yansıtıldığı bu safhada Milli hikâyecilik Muhammed Huseyin Heykel'in **Zeyneb**'i, Taha Hüseyin'in **el-Eyyâm**'ı , el-Mâzininin **İbrahim el-Kâtibi**, el-Akkâd'ın **Sire**'si ve Necib Mahfûz'un **Bidâye ve Nihâye**'si ile ortaya çıkmıştır. Çünkü başta Zeyneb romanı olmak üzere bu hikâyeler Batı anlamında hikâyeciliğin tam bir örneği olmuşlardır. Yıllar sonra Mahmûd Teymur **Ma terâhu'l- Uyûn** başlığı altında ince duyguları ve gerçek olayları ihtiva eden kısa hikâyeleri kaleme aldığı gibi Mahmûd Lâşin de **Suhriyetu'n-nây** ve Yahkâen isimli hikâye kitaplarında Mısır halkının gücünü ve ruhunu işlemiştir. Böylece I.Dünya savaşından sonra milli karakteri ve üstün sanat değeri hâiz hikâyeleri yazarlar çoğalmıştır.

Arapça kısa hikâye türünün önderinin Büyük Butrus'un oğlu Selim Butrus el-Bustâni (ölm. 1884) olduğu anlaşılmaktadır. Selim aynı zamanda bir çok roman ve tiyatro eseri de yazmıştır. Bazılarının kısa hikâyelere, özellikle aşk hikâyesi olursa, değersiz

ve baştan çıkarıcı diye karşı çıkmalarına rağmen 19. asrın sonlarında bir çok dergi ve gazeteler bu tür hikâyeleri neşretmişlerdir. Ancak yukarıda da temas ettiğimiz gibi başlangıçtaki pek çok hikâyeler, her zaman kaynak gösterilmemekle beraber, daha çok Fransızca ve İngilizce'den olmak üzere Avrupa edebiyatından tercüme veya uyarılma idi. Butrus el-Bustânî 1870'de el-Cenân dergisini çıkarmış, Selim de bu dergide düzenli olarak makale ve hikâye yazmıştır. 1870'de neşredilen ve yaklaşık 1500 kelimelik olan ilk hikâye **Ramyetun min gayri râmin'**dir. **el-Cenân**'ın dışında kısa hikâye ve tefrika romanları yayımlayan **ed-Diyâ** ve **el-meşrik** gibi dergiler de bulunmakta idi, fakat bu sonuncusu hayali mahsullerden ziyade yazılarını dinî ve ahlâkî amaçlı hikayelere hasretmiştir.

Arapçadaki kısa hikâye türü incelenecek olursa eski menkıbevî hikâyecilikten Avrupalı kısa hikâyeciliğe doğru bir geçişin olduğu görülür, mühim değişiklik ise dilde ve üslupta olmuştur.

Artık dil ve üslupta nadir kelimeleri kullanma ve edebî sanat yapma yerine basit ifade, hâdiseler, çevre ve tavsif ön plana geçmiş, bu durum ise roman ve hikâyenin gerçek yönlerini teşkil ediyordu. **Ramyetun min gayri râmin'**de bu değişiklikleri görmek mümkündür. 19.yy.'ın klasik kelimelerinin yer almadığı bu hikâyelerin basit üslubu Nâsif el-Yazıcı ve Ahmed Fâris eş-Şidyâk'ın üslubundan çok farklı idi. Bu hikâyede karısının harcamalarına karşı çıkan cimri bir kocanın durumu anlatılır, seyahate çıkmadan önce yokluğunda evin ihtiyacını karşılayacak parayı karısına verir, Ancak karısı için ayırdığı parayı verecek yerde elini yanlış cebine atarak farkına varmadan öbür cebindeki fazla parayı alır ve karısına verir. Adam gittikten sonra kadın alışılmış harcamaların dışında tamirci, döşeme, dekorasyon, kendisi, çocukları ve hatta kocası için bolca para harcar. Adam döndüğünde ailede ve evdeki değişikliğe çok şaşırır, karısına bütün bunlar için parayı nereden bulduğunu sorunca o da verdiği para ile bu işi yaptığını söyler. Bunun üzerine adam ceplerini düşünerek hata yaptığını anlar, fakat ailesinin bu apaçık mutluluğu karşısında yaptığı hatadan pişmanlık duymaz. Hikâyenin sonunda yazar bilmeden yapılan bu gibi hataların bir cimriyi yenileyip daha iyi hale koyduğunu vurgularken ailede de tedrici bir gelişmenin olduğunu imâ etmektedir. Bundan sonra kadın her ne zaman nazlanarak kocasından para istese "Sen bana yanlış cebinden verirdin" sözünü kullanır olmuştur. Bu zarif ve kısa hikâyenin ahlâkî amaçlı olduğu açıkça görülmekle beraber kocanın karısına karşı eli sıkı olmaması, cömert davrandığı taktirde evde rahatlatıcı bir hava ve mutlu bir ortamın olacağı da vurgulanmaktadır.

19.yy.'ın ikinci yarısından itibaren başlayan yeni hikâyecilik-

le ilgili çalışmalar 20.yy.'in ilk yarısında Corci Zeydan (1876-1914), Mustafa Lutfi el-Menfaluti (1876-1924) ve Cibrân Halil Cibrân (1883-1931) gibi müelliflerin kalemıyla büyük merhaleler katetmiştir.

Corci Zeydan Büyük bir tarihçi, seçkin bir gazeteci ve ender hikâyecilerden olan Corci Zeydan'ın tarih, edebiyat, dil ve sosyoloji üzerine pek çok eserleri bulunmakta, ayrıca tarihi roman sanatının da öncüsü sayılmaktadır. Zeydan Lübnan'da doğmuş, fakat Halil Mutran gibi hayatının büyük bir kısmını Mısır'da geçirmiştir. Bir müddet gece okullarında İngilizce okuduktan sonra 1881'de tıp talebesi olarak Amerikan Üniversitesine devam etmiş ve 1882'de de Mısır'a gitmiştir. Orada bulunduğu sırada çeşitli çalışmalarının yanı sıra **ez-Zamân** gazetesi ile meşgul olmuş, 1885'de Beyrut'a döndüğünde **el-Mecme u'l- ilmi's-Şarkî**'ye üye seçilmiştir. On ay müddetle Arapça, Süryânice ve ikisinin kardeşi olan Sami dillerini okuyup meşhur eseri **el-Elfâzu'l-Arabiyye va'l-felsefetu'l-lugaviyye**'yi yazmıştır. Bilahare İngiltere'yi ziyaret edip Mısır'a döndükten sonra 1892'de Arapça ana dergilerden olan **el-Hilâl**'i çıkarmıştır.

Corci Zeydan hemen hemen her sahada, özellikle dramada, yorulmak bilmeyen velüd bir yazardır. Tarih ve felsefesi, dil ve edebiyatı, felsefe, siyer terâcim (hal tercümeleri), tarihî roman, hikâye ve gazetecilik konularında kıymetli eserler vermiştir. Müellifin dört ciltlik **Tarih âdabi'l-luğati'l-Arabiyye** ve yine beş ciltlik **Tarihu't-temedduni'l-islâmî** adlı eserleri neşredildikleri tarihlerde emsalsiz eserlerdi. Tarihe âit bilgisi ise muhtelifdir: Yunan, Roma-yeni Mısır, İngiltere ve Cahiliye devri Arabistan tarihi ile ilgili eserler yazmış, ayrıca Mısır'daki mason tarihini de kaleme almıştır. Bütün bunların yanı sıra İslam ve Mısır tarihinin safhalarını ele alan 21 kadar tarihi hikaye ve roman telif etmiştir.

Corci Zeydan bu çalışmalarının neşrinde bizzat kurduğu HİLAL matbaasından istifade etmiştir. Tarihi hikâye ve romanları çok sevilmiş, bir çokları tekrar basıldığı gibi pek çoğu da Fransızca, Almanca ve diğer Doğu Dillerine çevrilmiştir. Bu hikâye ve romanlarından çoğu Orta Çağ İslam şöhretiyle ilgilidir. Mesela **Şarl** (Charles) **va Abdurrahman**'da müslümanların Fransaya ilerleyişini ve Fransa kralı Charles Martel tarafından 732'de yenilmesini tasvir etmiştir. Ayrıca **el-Abbase uhtu'r-Raşid**'de Harun Reşid'in kız kardeşinin Bermeki Vezir Cafer ile gizlice evliliğini anlatır. Aziz Abaza'nın da 1947 tarihli oyununda aynı temaları işlediği görülür. Fransızca'ya da tercümesi yapılan bu eserde ana karakterlere ilave olarak şair Abu Nuvas ve Abu'l-Atahiyye'ye de yer verilmiştir. Eserde bu son şair, Harun Reşid'in gizli evliliğini açıklayan önemli bir karakter olarak geçer.

Corci Zeydan bu çalışmalarıyla hem Arap dostlarına, meslektaşlarına, Arap edebiyatına, hem de çağdaş arap hikâye ve roman-cılığının doğmasına büyük hizmette bulunmuştur.

Mustafa Lutfi el-Menfalûti Yeni Arap Edebiyatında önemli bir yeri olan ayrıca üslup ve fikirleriyle ananevi tarzdan modern usûle geçişte örnek teşkil eden yazarlardan biri de Mustafa Lutfi el-Menfalûti'dir. 1876'da Mısır'ın el-menfalut'ta dindar bir aileden dünyaya gelmiştir. Küçük yaşta Kur'ân okuluna başlayan el-menfalûti onbir yaşından itibaren on yıl süreyle el-Ezherdeki hocaların rahleleri önünde diz çökmüştür. Fakat edebiyata olan merakından olsa gerek oradaki öğretimden pek fazla zevk almamıştır. Ancak el-Ezher'deki öğrenimi esnasında bir yandan Muhammed Abduh'un edebiyat derslerine devam etmiş, bir yandan da Abbasi devrinin İbnu'l-mukaffâ el-Câhiz ve Bedi u'z-zaman gibi meşhur ediplerini okuyarak kendini yetiştirmiştir. Çünkü onun Abû Temman, İbnu'r-Rûmi ve Abu'l-Alâ gibi büyük şairlerinden seçmelerinin bulunduğu **Muhtârâtul-Menfalûti** adındaki eseri edebiyata olan merakının açık bir ifadesidir.

Muhammed Abduh'un ölümü Mustafa Lutfi el-Menfalûti'yi çok sarsmış, ayrıca hayatının çeşitli gâile ve meşakkati onda üzüntü, keder ve hüznü dolu bir iç dünya yaratmıştır. O günlerdeki İngiliz işgaliyle ülke üzerine kara bulut çökmüş, halk ise âdeta boğazını sıkan bu işgal kâbusunun altında üzüntü ve kederden başka bir şey hissetmiyordu. İşte bu dönemde halkın içine düştüğü felaket aynı zamanda Menfalûti'nin yüreğini dolduran acılardı. Bundan dolayıdır ki Muhammed Abduh'un ıslahat çağrısını gönülden desteklemiş ve bunun ülke kalkınması ve kurtuluşu için bir ihtiyaç olduğuna inanmış ancak bu husustaki hitabetini bütün Araplardan ziyade Mısır halkına yöneltmiştir. Şevki Dayf Menfalâti'nin bir batı dili bilmediğini, bu yüzden de çağdaşlarına göre Batı kültürüne olan vukufiyetinin çok zayıf olduğunu, ayrıca ihtiyaç duyduğu hususları ya tercümelerinden okuduğunu veya yakın dostlarına tercüme ettirdikten sonra kendi üslubuna aktardığını ifade eder. Bu itibarla müellifin uyarılma usulü ve serbest yaptığı tercüme romanları ve kısa hikâyeleri vardır. Ancak onu Arap yazarları arasında ilk sıraya koyan eseri hiç şüphesiz **en-Nazarât**'dir. Gerçekten de yazarlar Menfalûti'yi bu eseriyle bütün Arap makale yazarlarının en büyüğü olarak kabul etmişlerdir.

en-Nazarât, sosyal muhtevalı makalelerden meydana gelmiş üç ciltlik bir eserdir. Asrın başlarında onu **el-Mueyyid** gazetesinde neşretmiştir. Makâleleri şekil ve mevzu bakımından iki ana hususiyetle temâyüz eder. Bunlardan birincisi yazılarını sade bir

üslûp içinde kaleme alıp gerek avamcadan gerekse ağır edebî sanatlardan kaçınması ve herkesin anlayabileceği bir dil kullanmasıdır. İkincisi ise **Muhtârât'** indan da anlaşılacağı üzere edebiyata, özellikle Abbâsî edebiyatına çok iyi vakıf olduğu halde hiç bir zaman İbnu'l-Mukâffa, el-Câhîz ve Bedîu'z-zaman gibi müelliflerin parlak üslûbunu aynen taklid etmeyip onları kendi üslûbu içinde mezcetmesidir. Bu bakımdan Menfalûti'nin yazdığı her şey onun içinde kaynayan duygularının, şahsiyetinin ve karakterinin ifadesidir. Okuyucu onun makalesinde istediği sanat lezzetini, ayrıca duygularına, yüreğine hitap eden gerçek edebiyatın izlerini ve özelliğini bulur. Yazılarının mevzularını çevresinden seçip içtimâî hayatı fikirlerinin kaynağı ittihaz etmiştir, hocası Muhammed Abduh'un tesiriyle kaleme aldığı meseleleri toplumda ıslah edilmesi gereken birer kusur olarak görmüştür. Bu itibarla sade üslûbu ihtiva eden yazıları sadece aydınlara değil, toplumun büyük bir kesimini meydana getiren alelâde insanlara da hitap ediyordu.

en-Nezarât'ın mevzuları arasında kumar, içki, raks ve kız-oğlan ilişkileri gibi cemiyetteki kusurlar yer almaktadır. Bunlardan pek çoğunun ise Batı'nın geleneksel islâm toplumu üzerine yaptığı tesir sonucu olduğu zikredilir.

Menfalûti, **Medinetu's-sa âde** (Mutluluk şehri)'de içinde her şeyin eşit ve ihtiyaçların temin edildiği hayâlî bir şehir tasvir eder. **er-Rahmetu'r-rahme'**de açlar, yoksullar ve kimsesizler karşısındaki duygularını dile getirir, **el-İhsân fi'z-zevaç'**da ise toplumun sarılması gereken yarıları dururken boşa harcanan paraya ve görevlerini lâyıkiyle yapmayan kuruluşlara karşı çıkar.

Bu fikirler, modern okuyuculara uygun düşecek şekilde mülâyimleştirilmiş klâsik belâğati ihtiva eden bir dilde ifade edilmiştir. Ancak Yazıcı ve Şidyak ile karşılaştırıldığı zaman dilin sade olduğu görülür. Makalelerinde kullandığı dile bakacak olursak onu bazı ilkel dinlerde görülen hem ileriye hem de geriye bakan iki yüzlü bir mabuda benzetebiliriz, çünkü okuyucular arasında günlük dilde yazılan makâlelere ehemmiyet vermeyenler olduğu gibi geçmişin seciili ve bedii sanat yüklü üslûbundan da hoşlanmayanlar vardı. Bu bakımdan her iki gurubun zevkine, duygu ve düşüncesine hizmet etmiş, yazılarında da bu dengeyi sağlamıştır.

Bazı eserlerindeki mukaddimleri yoruma ihtiyaç duymadan kendisini tanıtan iyi bir rehberdir. Menfalûti üslûbunun taklit olup olmadığını soranlara onu, okuduğu her şeye değil, insanı cezbedici güzel şeylere dayandığını söyler. İyi ve kötü her şey Menfalûti'yi ilgilendirmiş, onların özüne ve ruhuna inebilmiştir. Müellif şiir de severdi, özellikle karşılıksız acıklı aşk hikâyelerinden

hoşlanırdı. Kendisini, bütün talıhsızlık ve adaletsizlikleri gören ve halkı bunlardan korumayı düşünen biri olarak tasvir eder. Makâlelerindeki güzel ve nazik duygularını takdir etmemek mümkün değildir. Yazıları uyarıcı, ders verici bir hikâye mâkul bir tartışma ve empresyonist (müessir) bir resim veya nesir-şiir gibi düşünülebilir. Bu arada herhangi bir okuyucunun bir yazarı takdir etmesinin, Tanzimat Edebiyatında da görüldüğü gibi, onun zevkine bağlı olduğunu da söyleyebiliriz.

Gibb, müellifin durumunu özetler ve onu "Kolayca intikal edebilen ve kavramaya müsait bir şahsiyet" olarak tavsif edip **Nazarât**'ı canlı, zinde ve parlak bir çalışma diye isimlendirmiş, ayrıca makâlelerinin de ağır başlı olduğunu ifade etmiştir. Gibb'in **Nazarât** hakkındaki görüşlerine katılmamak mümkün değildir, çünkü makâleleri, konuları, temaları ve üslubu ona özel bir saygı kazandırmıştır. Makalelerinde okuyucularının ümit ettiği bazı şeyleri bahsetmiştir. Günlük meseleleri dile getirmede kullandığı üslûbun ne kadar müessir olduğu eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır. Bu itibarla John A. Haywood'un da ifade ettiği gibi makâle ve gazetecilik onunla sanat haline gelmiştir.

Cibrân Halil

Cıbran Lübnan'da doğmuş, fakat 12 yaşla-

Cıbrân

rında iken dul annesiyle beraber Amerika'ya göç etmiş, 15 yaşına geldiğinde ise Mısır, Fransa ve

Belçika'yı dolaşarak yine Beyrut'a dönmüştür. Lübnan'da kaldığı dört buçuk yılın yansını oradaki bir enstitüde Arapça ve Fransızca okuyarak geçiren Cıbran 1903 yılında ikinci kez Amerikaya gitmiş ve Boston'da yerleşmiştir. Daha sonra resim sanatı öğrenimi için Paris'e gitmiş, orada üç yıl kaldıktan sonra tekrar Amerika'ya dönüp karaciğer sirozu ve tüberküloz yüzünden vakitsiz ölümüne kadar New York'da yerleşmiştir.

Cıbrân Arap, Fransız ve Anglo-Amerikan kültürünü öğrenmiş biri, ayrıca kalemini üç dilde rahatlıkla kullanabilen bir yazardır. İsyankar ve ferdiyetçi idi. Belli bir zaman içinde de olsa Nietzsche dahil ona tesir eden bir çok kişiler olmuştur. Bazı eleştirmenlere göre bu çeşitli etkiler, bütünleşmiş bir kişilik olarak onda görülmektedir. Yine eleştirmenlere göre Cıbrân hür insan ruhunu temsil eder ve ilk Arap sembolistlerden biridir. Avrupa kültürü ve medeniyeti içinde yetişmiş biri olduğu için çağdaş düşünce ve ilerlemeyi engelleyici ananevi hurafe duvarını yıkmaya muvaffak olmuştur. Bu bakımdan Araplar onu çağdaşları arasında emsalsiz biri olarak görmüşlerdir. Ancak Cıbrân'ın dini ve psikolojik eserlerinin halen önemini koruyup korumadığı hususu tartışılabilir, bununla beraber onun serbest şiirleri ile kısa hikâyelerinin tazeliğini koruduğunu söyleyebiliriz.

Cibrân'ın kısa hikayelerinin yer aldığı iki mecmua **el-Ervâh el-Mutemerride** (Asi Ruhlar) ve **Arâisu'l-Murûc** (Vadinin Gelinleri) Arapça ve İngilizce olarak yayınlanmıştır. Müellif bu kısa hikayelerindeki uzun ve veciz ifadelerinde mecâz, kinâye ve istâre kullanmış, ayrıca belli karakterlerde psikolojik anlayış da göstermiştir. 19.yy. da Avrupayı dolaştığı esnada normal ve sanat hayatına dâir yazılarında romantik duygu ve heyecanını anlatmıştır.

Cibrân'ın dokunaklı hikâyesi Martâ el-Bâniyye (Ban Köyü'nün Martâ'sı) bize hizmetçi ve sığırtmaç gibi çalışan Lübnan'lı yetim bir kızı anlatır. Marta çevresindeki tabiat kadar saf, temiz ve güzel bir kız olarak yetişir. 16 yaşında inek otlatmak için pınarın başına oturduğunda zengin görünümlü, iyi giyimli atlı bir adam kendisine doğru yaklaşır ve yol sorma bahanesiyle yanında durur. Daha sonra da kızın utangaç haline rağmen o yabancı ile gittiği, ineğin eve tek başına döndüğü, kızın ise köyünde ne görüldüğü ve ne de işitildiği söylenmiştir. Hikâyenin ikinci kısmı Beyrut'taki bir otelin terasında oturan yazarla başlar: Beş yaşında bir çocuk çiçek satarak oraya gelir, yazar her an kötü yola düşebilecek olan bu çocuğa acır, ona ismini, yaşını ve kimin çocuğu olduğunu sorar, neticede çocuğun anasının, Martâ olduğunu öğrenir, çünkü Marta'nın esrarengiz bir şekilde ortadan kayboluşu günün konusu olmuştur. Yazar çocukla beraber Beyrut'un fakir ve pis semtlerinden birindeki kulübeye gider, orada ölüm döşeğinde olan Marta ile karşılaşır. Kadın başından geçenleri yazara anlatmaya başlar. Atlı adam kendisini sevdiğini söylemiş ve onu öpmüştür. O güne kadar öpüşme nedir bilmeyen zavallı kız kandırılmıştır. Atlı adam kızı Beyrut'a götürmüş ve metresi olarak onu lüks bir yere yerleştirmiştir. Ancak bir müddet sonra Marta'dan bıkan adam onu terketmiş, kadın ise hayatını kazanabilmek için adamın arkadaşlarına kendini satmaya mecbur kalmıştır. Nihayet Marta başından geçen bu rezaleti anlatmayı bitirdikten sonra "Yâ rabbî günahlarımızı affet" diye mırıldanarak ruhunu teslim eder. Papazlar Marta'nın cenaze töreniyle bir Hristiyan mezarlığına konulmasına karşı çıkarlar ve yazar ile küçük çocuk onu şehir dışında bir yere gömerler.

Cibrân'ın diğer küçük hikayeleri gibi bu da iki kısımdır. Birinci kısımda yazar, belli ölçüler dahilinde iffet ve mutlulukları tasvir eder. İkinci kısımda ise perişanlık, dert, sefalet, fakirlik, bedbahtlık ve trajedi ile kararın havayı anlatır. Hikâyedeki teşbihlerle daha çok huy ve karakter bakımından kırsal kesim insanları arasındaki birliğin sağlanması amaçlanmıştır. Bu itibarla Marta, ölümün insanların ruhları ile oynadığı gibi rüzgarın da sararmış yapraklarla oynamasına bakar. 16 yaşına bastığında ruhu kırların güzelliğini yansıtan sırlı, saf ve temiz bir

ayna gibi olmuş, kalbi ise her sesi yansıtan vadinin vahşi yamaçları gibiydi. Yazar Amerika'daki bir çok Lübnanlı göçmenler gibi anavatanını unutmamış, ona olan özlemini kendi ruhuyla uyumlu bir çeşit gizli aşkı tasvir ederek dile getirmiştir.

Müellifin başka bir eseri **Sarahu'l-kubûr** (Mezarların Çılgılığı)' da sembolizm açıkça görülmektedir. Hikâyenin birinci kısmında cinayetleri ortaya çıkaran bir emirden bahsedilir. Emir sırasıyla, askeri öldüren bir genci, sevgilisinin kollarında kocası tarafından bulunan bir kadını, bir manastırın kurban tasını çalan fakir, sefil birini ölüme mahkum etmiştir. Bunlardan birincisinin boynu vurulur, ikincisi şeiata göre taşlanır, üçüncüsü ise asılır. Yazar hikâyenin ikinci kısmında şehir dışına çıkıp köylere kadar uzanır, ayrıca öldürülen kişilerin durumunu açıklayarak hafifletici sebepleri gösterir, neticede cinayete kadar götüren bozuk kokuşmuş adaletlerin kötülüklerini, suçluları cezalandıran olumsuz ve şuursuz adaleti açıkça ortaya koyar Hikâyenin tamamı semboliktir ve Cibrân bu tür hikâyelerde daha başarılı oluyordu. Ancak bir yazar olarak onun problemlerinden biri kendisini bir düşünür olarak görmesidir. Halbuki Cibrân duygu ve heyecanın tahakkümü altında olan biri idi.

Menfalûti'nin makâlelerinde olduğu gibi Cibrân'ın yazılarında da çağdaş dünyanın tehlikeli ortamındaki sosyal adaletsizlik manzarası zamanın hikâye ve roman edebiyatının tipik bir görünümüdür. Hikâyede insanların işlediği günah ve suç, duygu, üzüntü ve keder, geleneksel islâmî düşüncede olduğu gibi, Tanrı'ya karşı işlenmiş bir isyandan dolayı değil, toplumdaki sosyal adaletsizliğin meyveleri olarak gösterilir.

Devam edecek